

Duškanka Slijepčević¹
Univerzitet u Banjoj Luci
Fakultet političkih nauka
Institut za društvena istraživanja
Banja Luka

Prethodno saopštenje
UDC 37.091.113:316.614
DOI 10.7251/SDSR1611093S
Prihvaćeno 10.5.2016.

Obrazovanje kao mehanizam socijalnog uključivanja

- Uloga obrazovanja u smanjivanju rizika od socijalne isključenosti -

Apstrakt

Autor se u radu bavi razmatranjem društvenog uključivanja, kao preduslova za optimalno zadovoljavanje ljudskih potreba (od biloških do socijalnih), odnosno mehanizama kojima pojedinci i društvene grupe bivaju uključeni u šire društvene zajednice, a što im daje prava i mogućnosti da ostvare integraciju u jednom ili više društvenih sistema (demokratsko – pravni, radno – tržišni, sistem socijalne pomoći, porodični sistem i sistem lokalne zajednice). Dimenzija socijalnog uključivanja (obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo i sl.) na koju će analiza autora biti orijentisana je obrazovanje, budući da uključivanje u obrazovni sistem (bilo kao učitelj ili profesor, bilo kao učenik ili student) znači učestvovati u „socio-političkom kontekstu“. Stoga će se ukazati i na povezanost obrazovanja sa ekonomskim (zaposlenost) i socio-kulturnim (socijalna inkluzija) prostorom, kako bi se naglasila važnost uključivanja kroz sva tri pomenuta prostora, u cilju smanjenja rizika od socijalne isključenosti i njenog prevazilaženja. Zbog toga su inkluzivno obrazovanje i cjeloživotno učenje, kao mehanizmi socijalnog uključivanja i smanjivanja rizika od socijalne isključenosti, glavna pretpostavka od koje se u radu polazi.

Ključne riječi: socijalno uključivanje, obrazovanje (formalno, neformalno, inkluzivno), cjeloživotno učenje, pravo na obrazovanje, socijalna kohezija, strategija socijalnog uključivanja

¹ Diplomirani sociolog, saradnik Instituta za društvena istraživanja Univerziteta u Banjoj Luci
e-mail: ebonythetrib92@yahoo.com

Uvod

Obrazovanje je istorijska i društvena kategorija koja je u direktnoj vezi sa potrebama proizvodnje materijalnih dobara, sa stepenom razvoja nauke i tehnike, kao i sa političkim uređenjem nekog društva. Tokom XIX i XX vijeka, razvio se moderni obrazovni sistem koji je težio da bude u skladu sa trendovima u društvu i u nauci. Industrija, nauka i tehnologija su donijele velike promjene u društvu, pa se obrazovanje počelo shvatati najznačajnijim stubom na putu ka društvu znanja i instrumentom nacionalnog razvoja.

Obrazovni sistem se ubrzano mijenja i inovira u skladu sa znanjima koja su rezultat naučno-tehnološkog razvoja. Zbog toga, pored formalnog obrazovanja, sve više na značaju dobijaju i vaninstitucionalno, fizički i vremenski neograničeno, neformalno obrazovanje i cjeloživotno učenje. Obrazovanje, kao put pripreme za svijet rada, omogućava integrisanje u radnu sferu. Pored toga, uloga obrazovanja, kao poluge privrednog rasta i društvenog napretka, jeste da razvija sposobnosti razumijevanja i kritičkog mišljenja, kao i da podstiče inicijativu, stvaralaštvo i preduzetnički duh, uz timski rad i pozitivne društvene vrijednosti.

S tim ciljem se u savremenim društvima provode aktivnosti usklađivanja tržišta rada i socijalne politike, kako bi se podstaklo socijalno uključivanje i stvorile pretpostavke za održivost društva. Razvijene i nerazvijene zemlje svijeta, putem određenih programa pomoći i podrške i obrazovnih strategija, različito pristupaju rješavanju ovoga pitanja.

U ovom radu tragamo za odgovorom na pitanje: *Da li je obrazovanje postalo ključni mehanizam za uključivanje pojedinaca i društvenih grupa u društvo?* Obrazovni proces koji se odvija tokom čitavog života, u kontinuitetu, doprinosi uspješnom savladavanju prepreka za socijalno uključivanje pojedinca i eliminisanje uzroka socijalne izolacije. Kao poluga ekonomske nezavisnosti i stabilnosti, obrazovanje predstavlja mehanizam jačanja inkluzije i prevladavanja marginalizacije pojedinaca i društvenih grupa jednog društva, ili pojedinačnih društava na globalnom nivou.

Cilj rada je predstavljanje i opis obrazovanja kao ključnog mehanizma i jedne od dimenzija socijalnog uključivanja pojedinaca i društvenih grupa u regularne tokove savremenog društva. Razumijevanjem savremenog društvenog konteksta i socio-ekonomskih pojava koje ga uslovljavaju, kao i detaljnim razmatranjem i analizom važnosti i višestrukog značaja obrazovanja za pojedince i društvene sisteme, doći ćemo do saznanja o načinu na koji

se obrazovnim putem doprinosi eliminaciji rizika od socijalne isključenosti i stvaraju preduslovi za stabilizaciju individualnih i kolektivnih društvenih položaja unutar društva.

U radu polazimo od pretpostavke da *Inkluzivno obrazovanje i cjeloživotno učenje postaju ključni mehanizmi socijalnog uključivanja i smanjivanja rizika od socijalne isključenosti*. Kao indikatore naše polazne pretpostavke posmatračemo: Koliko dostupnost prava na obrazovanje pruža jednake šanse za sve po pitanju mogućnosti pristupa obrazovnim institucijama i naučnim dostignućima? Usklađivanje obrazovnog sistema sa tržištem rada doprinosi integraciji pojedinaca u sferu rada i smanjenju nezaposlenosti i siromaštva; Integrisanje pojedinaca u radnu sferu, zahvaljujući obrazovnom postignuću, povećava socijalnu koheziju društva i participaciju pojedinaca i društvenih grupa u različitim sferama i aktivnostima društvenog života; Obrazovne strategije, kroz povećanje javnih izdvajanja za obrazovanje, obuhvatnosti i kvaliteta obrazovanja, dovode do socijalnog uključivanja.

1. Uloga obrazovanja u pogledu smanjenja siromaštva

Uloga obrazovanja u pogledu smanjivanja rizika od siromaštva i socijalne ugroženosti je od neprocjenjive važnosti. Obrazovanje je ključno za postizanje socijalnog uključivanja i prevladavanje siromaštva, to jest onih situacija u kojima pojedinci, njihove porodice, kao i društvene grupe ne mogu da obezbijede egzistencijalne uslove života, niti da učestvuju u aktivnostima koje su uobičajene ili prihvaćene od strane društva kome pripadaju.² Procenat siromaštva jedne zemlje opada sa nivoom obrazovanosti njenog stanovništva. Naime, dostupnost obrazovnih usluga smanjuje nezaposlenost pojedinaca i društvenih grupa, a time i oskudicu materijalnih i novčanih sredstava za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba. Stoga, izlaz iz siromaštva jeste obrazovanje na svim nivoima i u toku cijelog života pojedinca. Cjeloživotnim učenjem i usavršavanjem pojedinac stiče zadovoljavajući obrazovni status, kao i zavidan nivo znanja i vještina usklađenih sa potrebama poslovanja, a zahvaljujući kojima mu se sve više otvara put ka tržištu rada. Obrazovan pojedinac, na osnovu vlastitog obrazovnog postignuća, ostvaruje zaposlenje i time, nesumljivo, poboljšava svoj životni standard.

Veća uključenost u obrazovni sistem smanjuje mogućnosti za nastajanje „kulture siromaštva“, koju karakterišu neuključivanje i neučestvovanje u glavnim institucijama šireg globalnog društva, te osjećaj marginalizovanosti, za-

² Milosav Milosavljević, *Devijacije i društvo*, Beograd: Draganić, 2003, str. 59.

visnosti i bespomoćnosti.³ Iako bolje obrazovanje neće automatski ukloniti socijalnu isključenost, jer na nju utiču i drugi faktori (dohodovna nejednakost, klasne i/ili etničke podjele u društvu, prostorna razdvojenost, globalizacija, raspodjela moći, stratifikovana priroda tržišta obrazovanja i slično),⁴ ono i dalje, nesumnjivo, predstavlja temelj privrednog i svakog drugog razvoja.

1.1. Distribucija siromaštva prema nivou obrazovanja, životnoj dobi i polu

Istraživanja pokazuju da je niskoobrazovanih osoba izloženih riziku od siromaštva u Evropi u 2011. godini bilo najmanje u Holandiji (12%), a najviše u Bugarskoj (44%), dok je srednjeobrazovanih osoba izloženih ovom riziku na Malti bilo (8%), a najviše u Litvaniji (21%). Kada je riječ o visokoobrazovanim osobama, najmanje ih je bilo izloženo riziku od siromaštva u Rumuniji (2%), a najviše u Španiji (10%) i Portugalu (10%). Razlike u pogledu izloženosti riziku siromaštva između onih s najnižim stepenom obrazovanja i visokoobrazovanih najviše se mogu uočiti u slijedećim zemljama: Bugarska (44% za niskokoobrazovane i 4% za visokoobrazovane), Rumunija (35% prema 2%), Kipar (29% prema 4%). Ove razlike se najmanje mogu uočiti u Holandiji (12% prema 6%) i Danskoj (17% prema 9%).⁵

Rezultati istraživanja, takođe, pokazuju da je smanjenje broja ljudi koji žive u siromaštvu povezano s povećanjem stope pismenosti na globalnom nivou. Procjenjuje se da, i uprkos značajnim poboljšanjima u pogledu opismenjavanja, danas ima 781 milion odraslih i 126 miliona mladih koji ne znaju da pročitaju i napišu jednostavnu rečenicu. Od toga dvije trećine otpada na žene, što je dodatno otežavajuća okolnost za smanjivanje siromaštva.⁶ U prilog tome svjedoči i činjenica da je stopa pismenosti mladih žena još uvijek izuzetno niska u nerazvijenim zemljama, jer se javlja kao posljedica permanentne isključenosti iz obrazovnog procesa. Naime, najniže stope pismenosti su zabilježene u podsaharskoj Africi i zapadnoj Aziji. U regionu južne i zapadne Azije nalazi se više od jedne polovine nepismenog stanovništva u svi-

³ Dragan Koković, *Sociologija obrazovanja*, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2000, str. 159.

⁴ Prema: G. Whitty, *Education, Social Class and Social Exclusion*, Journal of Education Policy, Vol. 16, No. 4, 2001, p. 287-295. u: Zoran Šućur, *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost*, Zagreb: UNDP Hrvatska, 2006, str. 13.

⁵ Eurostat, *European social statistics pocketbook – All social statistics on the EU in one publication*, 112/2013, 17 July 2013, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-17072013-BP/EN/3-17072013-BP-EN.PDF [07/07/2015.]

⁶ International Literacy Day 2014, 05/09/2014, <http://www.uis.unesco.org/literacy/Pages/literacy-day-2014.aspx>, [07/07/2015.]

jetu (53%). Od ukupnog broja odraslih nepismenih stanovnika u svijetu, 24% živi u podsaharskoj Africi, 12% u istočnoj Aziji i Pacifiku, 6,6% u arapskim državama i 4,2% u Latinskoj Americi i na Karibima. Procjenjuje se da manje od 2% nepismene populacije u svijetu živi u preostalim regionima zajedno.⁷

Dakle, stopa pismenosti, a time i obrazovanosti stanovništva jedne zemlje zavisi od BDP-a po glavi stanovnika. Pismenost stanovništva se znatno brže povećava sa rastop BDP-a pa djeca, na taj način, stiču bolje prilike da pohađaju školu.

1.2. Značaj obrazovanja za integrisanje pojedinaca u sferu rada

Budući da rad za pojedinca ne predstavlja samo izvor prihoda za održavanje vlastite egzistencije i egzistencije svoje porodice, nego mu, takođe, omogućuje i integraciju u društvo, te konstruisanje identiteta, samopoštovanja i samoaktualizacije⁸, stoga je od posebne važnosti za život svakog čovjeka da bude integrisan u sferu rada. U tom pogledu obrazovanje igra bitnu ulogu, jer predstavlja kanal pripreme za svijet rada. Obrazujući se svaki pojedinca stvara preduslove za zapošljavanje. Naime, stičući potrebne kvalifikacije i vještine na osnovu vlastitih znanja i kompetencija, pojedinac putem obrazovanja dobija priliku za aktivno učestvovanje na tržištu rada, a time i uključivanje u širu društvenu zajednicu. S druge strane, nezaposlenost se, kao onemogućenost uključivanja u proces rada, negativno odražava na sve aspekte čovjekovog života. Ona predstavlja zonu socijalnih rizika, jer vodi ugroženosti u različitim dimenzijama i proizvodi nepovoljna obilježja pojedinca i njegovog neposrednog okruženja. Nezaposlene osobe dovodi u stanje socijalne potrebe, a ne ekonomske nezavisnosti i učešća u privrednim aktivnostima koje bi im kvalitetno obrazovanje osiguralo. S tim ciljem se u savremenom društvu neprestano provode aktivnosti koje su usmjerene na rješavanje problema nezaposlenosti, a tiču se usklađivanja tržišta rada i socijalne politike, kao i usklađivanja tržišta rada i obrazovnog sistema u svim zemljama, kako bi se stvorile pretpostavke za otvaranje novih radnih mjesta i ostvarivanje veće socijalne kohezije.

Znanje i dobro usklađeni obrazovni sistemi u jednoj državi sa zahtjevima privrede preduslovi su za snažan ekonomski razvoj. U savremenim ekonomijama sistem obrazovanja je prilagođen potrebama tržišta rada - stvara

⁷ UNESCO INSTITUTE FOR STATISTICS, ADULT AND YOUTH LITERACY, *National, regional and global trends, 1985 – 2015*, June 2013. <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/literacy-statistics-trends-1985-2015.pdf> [07/07/2015.]

⁸ Sandra Bebek & Guste Santini, *Predgovor. Vodič za razumijevanje obrazovanja*, Zagreb: RI-FIN, 2012, str. 4. Više o tome vidjeti u: Dragan Koković, *op. cit.*, str. 220.

kadrova za kojima postoji realna potreba. Međutim, dešava se da se stvaraju nepotrebni ili zastarjeli obrazovni profili ili da se ne školuje dovoljno kadrova u strukama koje su tražene. Zato je važno povezati obrazovni sistem sa potrebama tržišta, ali i pružiti podršku onima koji imaju veće teškoće da završe školu (manjinske grupe, mladi iz siromašnih porodica i slično). Osim toga, važno je inovirati sam obrazovni proces tako da se stvaraju kadrovi koji će se razvijati dalje od samih potreba ekonomije i tržišta rada i stvarati nove oblike ekonomije.⁹ Tehnološke promjene će usloviti inovacije u obrazovanju, jer one sve više nameću potrebu za širokim opštim obrazovanjem, te širokom kulturom, razvijenim i raznovrsnim ljudskim potrebama, da bi čovjek bio sposoban ne samo da se prilagođava novim radnim uslovima i zahtjevima već i da njima stvaralački ovlada, da bude sposoban da se brzo prekvalifikuje i da bude mnogo mobilniji u svojoj radnoj karijeri.¹⁰ Kako bi se stvorile pretpostavke za otvaranje novih radnih mjesta i rješavanje problema nezaposlenosti, a time i ostvarivanje veće socijalne kohezije, u savremenom društvu se često provode aktivnosti koje su usmjerene ka usklađivanju tržišta rada i socijalne politike, kao i usklađivanju tržišta rada i obrazovnog sistema. Obrazovni sistem prilagođen potrebama tržišta rada i proces stvaranja ljudskih resursa, osnova su napretka i razvoja društva u cjelini.¹¹ To se može vidjeti na primjeru Njemačke, gdje kompanije i regionalne vlade zajedno rade i otkrivaju gdje su potrebni novi radnici, pa u skladu s tim potrebama, prilagođavaju školske programe (u julu 2013. godine, stopa nezaposlenosti mladih u ovoj zemlji iznosila je 7,7%).¹²

1.3. Nezaposlenost prema nivou obrazovanja, životnoj dobi i polnoj strukturi

Isključenost određenih pripadnika i cijelih društvenih grupa iz glavnih društvenih strujanja jedan je od ozbiljnijih izazova sa kojima se svijet danas suočava. Razvoj savremenog ljudskog društva sobom, neizostavno, nosi i brojne rizike od isključenosti, kao što su, na primjer, nezaposlenost kao isključenost iz radnog života i (sa njom neraskidivo povezano) siromaštvo, kao isključenost iz potrošačkog društva. To ukazuje na nepostojanje izvjesne eko-

⁹ Marija Babović i dr., *Socijalno uključivanje na lokalnom nivou – priručnik*, Beograd: SeConS - Grupa za razvojnu inicijativu, 2012, str. 21.

¹⁰ Dragan Koković, *op. cit.*, str. 220.

¹¹ Rajko Tomaš i dr., *Nezaposlenost – resurs ili socijalni problem?*, Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2004, str. 47.

¹² Eurostat, Unemployment rate by sex and age groups less than 25 years - monthly average, % [une_rt_m], Total, last update: 24/09/2013, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?switchdimensions=true> [01/09/2014.]

nomske i socijalne sigurnosti koja bi bila zagarantovana svakoj profesionalnoj grupi. Iako svaka radno sposobna osoba može biti u riziku od nezaposlenosti, neki dijelovi radno aktivne populacije su u većem riziku da budu onemogućeni da rade i da, stižući materijalna primanja, obezbjeđuju sopstvenu i porodičnu sigurnost.¹³ Izloženost takvim rizicima za posljedicu ima socijalnu marginalizaciju u različitim segmentima društvenog života.

Kako se u postindustrijskom društvu za obavljanje radnih aktivnosti više traži obrazovana radna snaga, tako se obrazovanim pojedincima pruža bolja prilika za zaposlenje i osiguranje egzistencijalnih uslova i izvjesnije ekonomske i socijalne sigurnosti u odnosu na manje obrazovane osobe. Tako se sa povećanjem nivoa obrazovanosti pojedinca smanjuje i rizik od nezaposlenosti i siromaštva. Dakle, obrazovanje utiče na socijalno uključivanje kroz obrazovna postignuća, doživotno obrazovanje, lakše učešće u plaćenom radu i slično.¹⁴ S druge strane, usljed nedostatka znanja (nauka, obrazovanje i kreacija) i kompetencija (spoj teorijskog saznanja i njegove primjene),¹⁵ javlja se problem socijalne isključenosti pojedinaca, budući da se često socijalna isključenost i obrazovni neuspjesi smatraju uzročno povezanim.

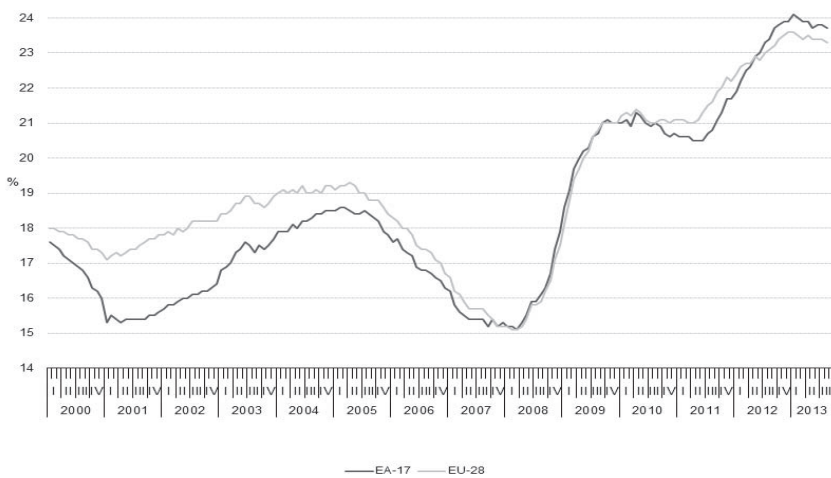
Nezaposlenost se prati prema starosnoj dobi u životnom intervalu koji je zakonski propisan kao period radne sposobnosti (najčešće od 15. do 65. godine). Mladi ljudi u savremenom društvu nalaze se u veoma nepovoljnom položaju, jer se sve češće suočavaju sa problemom nezaposlenosti i otežanog ulaska na tržište rada. Ovakav trend neminovno ostavlja dalekosežne posljedice ne samo po pojedince nego i po privredu i društvo u cjelini (gubljenje profesionalnih i socijalnih vještina, suočavanje sa siromaštvom, otežano osamostaljivanje, pojavu socio-patološkog ponašanja) i takođe, prijeti socijalnim isključivanjem. Period od završetka školovanja do dobijanja zaposlenja mnogo je složeniji u prvim decenijama XXI vijeka nego u prethodnom periodu. U odnosu na 2007. godinu, nezaposlenost mladih u svijetu u 2012. godini porasla je za 1% i iznosila je 12,6%.¹⁶ Uz ovo, velike socio-ekonomske probleme stvaraju i loši uslovi u kojima mladi rade. Od početka aktuelne svjetske ekonomske krize stopa nezaposlenosti mladih u svim zemljama Evropske Unije se izuzetno povećala, a njen rast, u posmatranom periodu moguće je pratiti na osnovu podataka iz slijedećeg grafikona (Grafikon 1.):

¹³ Ivan Šijaković & Dragana Vilić, *Sociologija za ekonomiste*, Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2013, str. 181 –182.

¹⁴ Milosav Milosavljević i Aleksandar L. Jugović, *Izvan granica društva: savremeno društvo i marginalne grupe*, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju/Izdavački centar (CIDD), 2009, str. 36.

¹⁵ Dragana Vilić, *Uloga znanja i obrazovanja u savremenom društvu*, „Politeia“, br. 8, Banja Luka: Fakultet političkih nauka, decembar 2014, str. 390.

¹⁶ International Labour Organizations (ILO), *Global Employment Trends 2013*. 22/01/2013.

Izvor: Eurostat, *Youth unemployment rates, EU-28 and EA-17, seasonally adjusted, January 2000 - August 2013.png, 1/10/2013.*

Pređoćeni podaci (Grafikon 1.) ukazuju na nezaposlenost mladih u Evropskoj Uniji (EU - 28) koja je u julu 2013. godine iznosila 23,4%. Pozicija mladih nije ista u svim zemljama u pogledu pronalaska zaposlenja. Najpovoljnija je u Austriji, Njemačkoj i Holandiji. Stope nezaposlenosti mladih u ovim zemljama se kreću u rasponu od 7 do 9%. Ovo se može objasniti činjenicom da je u ovim zemljama „prelaz“ mladih od škole do posla olakšan i sigurniji, jer u njima postoji povezanost školovanja i zapošljavanja. Kako bi se stvorile mogućnosti za otvaranje novih radnih mjesta, naroćito za mlade i s ciljem jaćanja socijalne kohezije, u središte svojih politika su sve vlade zemalja ćlanica EU postavile kao imperativ nove i bolje načine upravljanja privredom EU (Evrope 2020.).¹⁷

Prema podacima Evrostata (Eurostat) u 2014. godini u Evropskoj Uniji je stopa ukupne nezaposlenosti (starosna dob od 25 do 74 godine) iznosila od rekordnih 25,2% u Grćkoj do minimalnih 2,6% u Norveškoj. Pored Grćke, koja ima nepovoljan ekonomski poloćaj za nezaposlene osobe starije životne dobi (25–74) usljed visoke stope nezaposlenosti ovih osoba, postoje i druge države na prostoru Evropske Unije sa sličnim rezultatima, kao što su: Španija (22,3%), Hrvatska (13,7%), Portugal (12,4%) i Slovaćka (12,3%). Ipak, imamo i primjere zamalja sa jako malom stopom ovog tipa nezaposlenosti, a to

¹⁷ GHK (2012.). *Recent policy developments related to those Not in Employment, Education and Training (NEETs)*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

su: Norveška, Švedska, Danska, Austrija, Njemačka i Velika Britanija, gdje se stope nezaposlenosti osoba starosne grupe od 25 do 74 godine kreću od 2,6 do 5,8%.¹⁸

Slijedeća tabela (Tabela 1.) sadrži prikaz procentualne zastupljenosti nezaposlenih prema polu i godinama starosti u periodu čekanja na zaposlenje (12 i više mjeseci) u zemljama Evropske Unije (EU - 27), u posmatranom periodu od 2003. do 2012. godine.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Male	8.5	8.6	8.4	7.6	6.6	6.6	9.1	9.7	9.6	10.4
Female	9.9	10.1	9.8	9.0	7.9	7.6	8.9	9.6	9.8	10.5
Less than 25 years	18.5	19.0	18.8	17.5	15.7	15.8	20.1	21.1	21.4	22.8
Between 25 and 74 years	7.8	7.9	7.7	7.1	6.1	6.0	7.6	8.3	8.3	9.1
Long-term unemployment rate	4.2	4.3	4.1	3.7	3.1	2.6	3.0	3.9	4.1	4.6
Male	3.8	3.9	3.8	3.5	2.9	2.4	2.9	3.9	4.2	4.6
Female	4.6	4.7	4.5	4.1	3.4	2.8	3.1	3.8	4.1	4.6
Very long-term unemployment rate	2.4	2.5	2.4	2.2	1.8	1.5	1.5	1.8	2.2	2.5

Izvor: Eurostat, *Unemployment rate, 2003-2012 (%)*, 17/04/2013

1.4. Značaj obrazovanja za povećanje socijalne kohezije i za učešće pojedinaca i društvenih grupa u različitim društvenim aktivnostima

Obrazovanje nije samo osnova ekonomskog prosperiteta i šireg društvenog razvoja nego je i jedan od najboljih načina ostvarenja socijalne kohezije. Povećanje uključenosti, posebno pojedinaca i grupa koje su bile isključene ili nedovoljno uključene u društvene tokove, doprinosi rastu socijalne kohezije.¹⁹ Prema tome, cilj svakog društva koje teži idealu socijalne kohezije je opštedruštvena sigurnost, a tiče se osiguravanja dostupnosti resursa (tržište rada, obrazovanje, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, kultura i sl.) za borbu protiv nejednakosti i isključivanja. Ovim putem se redukcijom ekonomskih, socijalnih, polnih i drugih nejednakosti doprinosi stvaranju socijalne kohezije. Pojedinci i društvene grupe se, na taj način, bolje povezuju stvarajući mrežu horizontalnih društvenih odnosa zasnovanih na međusobnom povjerenju, solidarnosti i prihvatanju različitosti. Uključivanjem u srefu rada i tržište, odnosno zapošljavanjem na osnovu dobrih obrazovno-kvalifikacionih predispozicija, pojedinci grade društvene veze i kontakte, povezuju se kroz

¹⁸ Eurostat, *Unemployment rate by sex and age groups, monthly average %, seasonally adjusted, age from 25 to 74*, last update 23.9.2014.

¹⁹ Vlado Puljiz, *Vijeće Europe i socijalna kohezija*, Revija za socijalnu politiku (online), ISSN: 1845-6014, Svezak 10, Br. 2, 2003. [HTTP://WWW.RSP.HR/OJS2/INDEX.PHP/RSP/ARTICLE/VIEW/134/138](http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/134/138), [07/07/2015.]

formalne oblike društvenosti (članstvo ili druženje u različitim organizacijama ili udruženjima), smanjujući time rizik od socijalne izolovanosti. Dakle, razvijen socio-kulturni kapital povećava mogućnost društvenog povezivanja, samoorganizovanja, te proširuje dijapazon socijalne podrške.

Kao takva, socijalna kohezija je nužna za postizanje socijalne pravde, demokratske sigurnosti i održivog razvoja, jer samo ona društva koja nisu zasnovana na podjelama, mogu osigurati dugoročnu stabilnost i napredak. Istraživanja su potvrdila da veće nacionalno bogatstvo, baš kao i rasprostranjenost moderne komunikacijske tehnologije, doprinose većoj socijalnoj koheziji i da su društva s većom jednakošću bolje socijalno povezana.²⁰

2. Obrazovanje i ljudska prava

Kao što smo prethodno vidjeli, obrazovanje omogućava čovjeku razvijanje i zadovoljavanje brojnih potreba, uključivanje u različite sisteme društva (radni, ekonomski i slično). Stoga, obrazovanje ima veliku važnost za život pojedinca i društva. Kolika je važnost obrazovanja za pojedince i društvo pokazuje i činjenica da je pravo na obrazovanje definisano kao jedno od osnovnih ljudskih prava u brojnim međunarodnim dokumentima (Opšta deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima UN, Povelja osnovnih prava EU i slično), gdje se jasno naglašava da je svakom pojedincu zagarantovano pravo na pristup obrazovanju na svim nivoima, uvažavajući načela jednakosti²¹ i nediskriminacije, koja se nalaze u osnovi prava na obrazovanje i koja doprinose njegovom ostvarenju. *Šta podrazumijeva pravo na obrazovanje? Ovo pravo podrazumijeva:*

- besplatno i obavezno osnovno obrazovanje;
- svima dostupno srednje obrazovanje;
- svima dostupno visoko obrazovanje na osnovu sposobnosti.²²

²⁰ Centar za podršku i promociju evropskih integracija (cePPEI), *Socijalna kohezija najjača u Skandinaviji*, Sarajevo: SERDA (Sarajevska regionalna razvojna agencija), 2013. http://ceppei.ba/bos/index.php?option=com_content&view=article&id=12620&Itemid=72 [07/07/2015.]

²¹ U najmanje 22 zemlje u svijetu nije precizno određeno u kom uzrastu dijete treba da bude obuhvaćeno sistemom obaveznog obrazovanja. O ovome više u: European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy (ETC), *Razumijevanje ljudskih prava: priručnik o obrazovanju za ljudska prava*, Graz: ETC, 2003, str. 183.

²² Europski centar za izobrazbu i istraživanje u ljudskim pravima i demokraciji (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy - ETC) (2003). *Razumijevanje ljudskih prava: priručnik o obrazovanju za ljudska prava*. Graz: ETC.

Odgovornost za realizaciju prava na obrazovanje preuzimaju vlade zemalja potpisnica dokumenata kojima je definisano ovo pravo, a koje su ga uvrstile i u svoje zakonodavstvo. Prema tome, države su obavezne da poštuju, štite i ostvaruju pravo na obrazovanje, kako je to i definisano u međunarodnim dokumentima. Ovo podrazumijeva niz aktivnosti, zakonskih i drugih mjera kojima se osigurava ovo pravo, sprječava zabrana i kršenje ovog i drugih prava.

2.1. Mogućnost pristupa pojedinaца obrazovnim institucijama

Pošto stvara uslove za slobodan razvoj ličnosti, obrazovanje se smatra opštim društvenim dobrom, koje je u međunarodnom pravu²³ definisano kao pravo za sve ljude. Obrazovanje je jedan od ključnih faktora za ostvarivanje drugih prava i predstavlja pokretačku snagu u osnaživanju djece i odraslih da sami oblikuju svoju budućnost, te izađu iz siromaštva i uzmu puno učešće u životu svoje zajednice.

Kako svaki pojedinac ima pravo na obrazovanje, stoga su vlasti na svim nivoima dužne osigurati ostvarivanje ovoga prava. Stvaranje uslova za pravednu i demokratsku raspodjelu obrazovanja predstavlja civilizacijsku tekovinu i kriterijum je razvijenosti demokratije u savremenim državama. Govoreći o obrazovnim politikama i bazičnim principima na kojima je postavljen obrazovni sistem (dostupnost obrazovanja, jednakost u pristupu, kvalitetno obrazovanje i slično), moguće je identifikovati indikatore demokratičnosti obrazovnog sistema.

3. Strategije za socijalno uključivanje putem obrazovanja

Donošenjem Lisabonske strategije²⁴ bitno uporište ekonomskog razvoja postaje društvo znanja, te započinju sistemski ulaganja u ljudski i socijalni kapital. Obrazovanje postepeno zauzima središnje mjesto u svim strategijama i planovima razvoja savremenog društva. Tako dio politike svih razvijenih

²³ UN DocumentE/CN.6/1995/3/Add.2, 18 Januar 1995. *Universal Declaration of Human Rights, adopted and proclaimed by General Assembly Resolution 217 A (III) of December 1948, Article 26; the Convention on the Rights of the Child, Article 28 and 29; The Vienna Declaration and Program of Action of the UN Human Rights Conference on Human Rights stressed the right to education and human rights education in about 15 of its Articles; The Convention on the Elimination of All Sorts of Discrimination Against Women, entered into force in 1981, stressed the right of women and girls to education.*

²⁴ Boris Bokonjić, *Unapređenje obrazovanja kao činilac ekonomskog razvoja*, Beograd: FEFA – Fakultet za ekonomiju, finansije i administraciju, Univerzitet Singidunum, 2014, str. 45.

zemalja postaje ulaganje u obrazovanje i ljude, kao važan resurs (pokretač i osnov razvoja), a što predstavlja investiciju, jer doprinosi razvoju društva u cjelini. Ulaganje u obrazovanje ima za rezultat ostvarenje kvaliteta ljudskog kapitala. Od toga dalje zavisi „uspješnost korištenja raspoloživih prirodnih resursa, tehnologije i novčanog kapitala neke zemlje.“²⁵ Povećanjem javnih izdvajanja za obrazovanje, kao i povećanjem obuhvatnosti i kvaliteta obrazovanja, strategije doprinose uključivanju pojedinaca i društvenih grupa u društvo. Jedan od najvažnijih instrumenata realizacije obrazovnih strategija i unaprjeđenja obrazovnog sistema je finansiranje obrazovanja, čija je misija efikasno usmjeravanje budžetskih i drugih sredstava radi postizanja željenih efekata.

Sistem obrazovanja je najvažniji element životne i razvojne infrastrukture svakog pojedinca, društva i države, jer njegov ukupan efekat određuje obim, kvalitet i korišćenje svih drugih sistema i resursa, kao i ukupan kvalitet života i razvojne potencijale pojedinaca i zajednice. Zbog toga je za jačanje znanja i inovacija, kao pokretača budućeg ekonomskog rasta, neophodno unapređivanje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima.

4. Uloga obrazovanja u pogledu socijalnog uključivanja u Bosni i Hercegovini

Obrazovanje, kao osnova društveno-ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine, može pomoći da zemlja izađe iz kruga siromaštva, kako bi se stvorila podloga za ugodno i prosperitetno življenje na ovim prostorima. Uloga obrazovanja u ovim procesima je primarna, a efekti dugoročnog ulaganja u obrazovanje će rezultovati razvojem društva u cjelini. Zbog toga je pažnju potrebno usmjeriti na korišćenje i primjenu odgovarajućih strategija, kojima bi se obrazovni proces kvalitetno unaprijedio.

Budući da je temeljni resurs jednog društva njegovo stanovništvo, stoga je ulaganje u ljudske resurse, kroz obrazovanje, sigurno investiranje i u Bosni i Hercegovini, jer su obrazovani pojedinci temeljni potencijal društva. Da bi to ulaganje bilo moguće prethodno je potrebno stvoriti uslove za usavršavanje i napredovanje pojedinca. Stoga je bitno da svaki pojedinac ima svoj individualni plan stručnog razvoja i da nailazi na podršku poslodavca i radne sredine, kao podsticaj za dalje učenje i usavršavanje tokom cijeloga života. Višestruka je korist od investiranja u ljudske resurse, jer ono ne razultuje samo povećanjem bruto nacionalnog proizvoda nego i značajnijom participacijom građana u profesionalnoj i svim drugim sferama života.

²⁵ Dragana Vilić, *op. cit.*, str. 399.

Dakle, položaj na tržištu rada i socijalnu uključenost pojedinca u društvu, opredjeljuje dostupnost svih nivoa obrazovanja. Dostupnost obrazovanja i kvalitetno obrazovanje, koje je reflektivno i fleksibilno, najbolje je sredstvo za obezbjeđenje ekonomskog razvoja, prevenciju neravnopravnosti, siromaštva, pa time i socijalne isključenosti.²⁶

Zaključak

Obrazovanje („za čitav život“) ima najvažniju ulogu u pogledu smanjivanja rizika od socijalne isključenosti i rješavanja ovoga problema, jer obezbjeđuje vraćanje pojedinaca, porodica i društvenih grupa u društveni kontekst unutar koga će normalno i na dostojanstven način - način primjeren svakom ljudskom biću, moći funkcionisati.

Dostupnost civilizacijskih dostignuća i kulturnih vrijednosti odnosi se i na dostupnost obrazovanja svima, s obzirom na činjenicu da je obrazovanje osnovno ljudsko kulturno pravo. Stoga je, u cilju poštivanja univerzalnih ili posebnih ljudskih prava koja su rezultat civilizacijskog i humanog razvoja, baš kao što je to i pravo na obrazovanje, neophodno obezbijediti njegovu dostupnost, garantovanje i zaštitu, jer je obrazovanje od egzistencijalne važnosti za život svakog čovjeka. Kada je zakonskim regulativama obrazovanje omogućeno svim kategorijama stanovništva, to znači da je svakom pojedincu pružena mogućnost za zaposlenje, to jest za distribuciju materijalnih vrijednosti u procesu rada. Na ovaj način, zahvaljujući obrazovanju, čovjek stiče materijalna dobra, to jeste pouzdan izvor prihoda za zadovoljavanje minimuma ljudskih potreba, čime obezbjeđuje ne samo svoju nego i ekonomsku i socijalnu sigurnost svoje porodice. U uslovima društvenog sistema koji predodređuje socijalnu uključenost, ulaganjem u obrazovanje, kao u glavni mehanizam ekonomskog prosperiteta, stvaraju se povoljni uslovi koji pojedincu omogućuju obavljanje odgovarajuće društvene uloge kojom on stiče društveni položaj. Zahvaljujući svom društvenom statusu pojedinac može ostvariti pristup materijalnim i duhovnim dobrima i adekvatno učestvovati u diobi društvene moći, a što rezultira prihvatljivim društvenim ugledom. Postižući prihvatljivi društveni ugled, obavljanjem određene uloge u ekonomskom sistemu, a na osnovu stečenih kvalifikacija (na temelju vlastitog znanja

²⁶ Vijeće ministara BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje, *Bosna i Hercegovina: Izvještaj o razvoju BiH (Godišnji izvještaj 2013.)*, Sarajevo: Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, 2014, str. 71.

i kompetencija), čovjeku je pružena prilika da kroz rad razvija svoje fizičke, psihičke i stvaralačke potencijale i time se iskazuje kao slobodna i samosvojna ličnost, ne ugrožavajući druge da na isti način to čine. Osjećaj slobodnog djelovanja doprinosi i povezivanju pojedinaca ne samo sa sebi sličnima, unutar grupa sličnog društvenog statusa (npr. po nivou obrazovanosti), nego i sa svim ljudima. Na ovaj način se obrazovan i uključen pojedinac, shodno interesima i potrebama, udružuje sa drugim ljudima kroz različite vidove organizovanja i to s ciljem aktivne političke participacije u odlučivanju o svim opštim i zajedničkim pitanjima neke društvene zajednice ili globalnog društva, a što je još jedna od zasluga obrazovanja u pogledu eliminisanja rizika od socijalne isključenosti.

Literatura

Bibliografski izvori:

- Babović, Marija i dr. *Socijalno uključivanje na lokalnom nivou – priručnik*. Beograd: SeConS - Grupa za razvojnu inicijativu, 2012.
- Bebek, Sandra & Santini, Guste. *Predgovor. Vodič za razumijevanje obrazovanja*. Zagreb: RIFIN, 2012.
- Bokonjić, Boris. *Unapređenje obrazovanja kao činilac ekonomskog razvoja*. Beograd: FEFA – Fakultet za ekonomiju, finansije i administraciju, Univerzitet Singidunum, 2014.
- Koković, Dragan. *Sociologija obrazovanja*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2000.
- Milosavljević, Milosav & Jugović, Aleksandar L. *Izvan granica društva: savremeno društvo i marginalne grupe*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju/Izdavački centar (CIDD), 2009.
- Milosavljević, Milosav. *Devijacije i društvo*. Beograd: Draganić. 2003.
- Šijaković, Ivan & Vilić, Dragana. *Sociologija za ekonomiste*. Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2013.
- Tomaš, Rajko i dr. *Nezaposlenost – resurs ili socijalni problem?*. Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2004.
- Vilić, Dragana. *Uloga znanja i obrazovanja u savremenom društvu*. „Politeia“, br. 8, Banja Luka: Fakultet političkih nauka, decembar 2014.

Whitty, G. *Education, Social Class and Social Exclusion*. Journal of Education Policy, Vol. 16, No. 4, 2001, p. 287-295. U: Šućur, Zoran. *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost*, Zagreb: UNDP Hrvatska, 2006.

Internet izvori:

Centar za podršku i promociju evropskih integracija (cePPEI). *Socijalna kohezija najjača u Skandinaviji*. Sarajevo: SERDA (Sarajevska regionalna razvojna agencija), 2013. http://cepei.ba/bos/index.php?option=com_content&view=article&id=12620&Itemid=72 [07/07/2015.]

Evropski centar za izobrazbu i istraživanje u ljudskim pravima i demokraciji (European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy - ETC) (2003). *Razumijevanje ljudskih prava: priručnik o obrazovanju za ljudska prava*. Graz: ETC.

Eurostat, European social statistics pocketbook – All social statistics on the EU in one publication, 112/2013, 17 July 2013. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-17072013-BP/EN/3-17072013-BP-EN.PDF [07/07/2015.]

Eurostat. Unemployment rate by sex and age groups less than 25 years - monthly average, % [une_rt_m], Total, last update: 24/09/2013, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?switchdimension-s=true> [01/09/2014.]

Eurostat. *Unemployment rate by sex and age groups, mounthly average %, seasonally adjusted. age from 25 to 74*, last update 23.9.2014.

GHK. *Recent policy developments related to those Not in Employment, Education and Training (NEETs)*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2012.

International Labour Organizations (ILO). *Global Employment Trends 2013*. 22/01/2013.

International Literacy Day 2014, 05/09/2014, <http://www.uis.unesco.org/literacy/Pages/literacy-day-2014.aspx>, [07/07/2015.]

Puljiz, Vlado. *Vijeće Europe i socijalna kohezija*. Revija za socijalnu politiku (online). ISSN: 1845-6014, Svezak_10, Br.2, 2003. [HTTP://WWW.RSP.HR/OJS2/INDEX.PHP/RSP/ARTICLE/VIEW/134/138](http://www.rsp.hr/OJS2/INDEX.PHP/RSP/ARTICLE/VIEW/134/138), [07/07/2015.]

UN DocumentE/CN.6/1995/3/Add.2, 18 Januar 1995. *Universal Declaration of Human Rights, adopted and proclaimed by General Assembly Resolution 217 A (III) of December 1948, Article 26*.

UNESCO INSTITUTE FOR STATISTICS. ADULT AND YOUTH LITERACY, *National, regional_and_global_trends, 1985-2015*, June 2013. <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/literacy-statistics-trends-1985-2015.pdf> [07/07/2015.]

Vijeće ministara BiH. Direkcija za ekonomsko planiranje, *Bosna i Hercegovina: Izvještaj o razvoju BiH (Godišnji izvještaj 2013.)*. Sarajevo: Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, 2014.